با همکاری معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه

نمای پژوهش

هفته‌نامه افق حوزه • دوشنبه ۲۱ آذر ماه ۱۴۰۱ • ۱۷ جمادی‌الأول ۱۴۴۴ • ویژه‌نامه عملکرد معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه

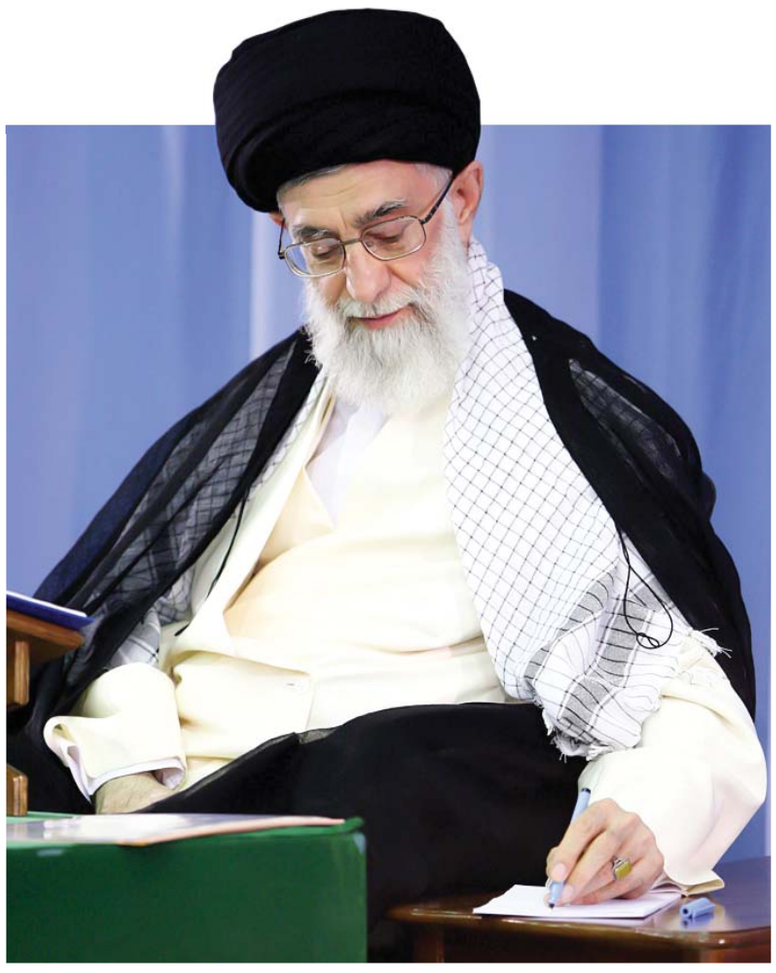

تحقیق و پژوهش در کلام امام خامنه‌ای

از نگاه رهبر معظم انقلاب آیت‌الله العظمی خامنه‌ای پیشرفت علمی، پایه و لازمه قطعی پیشرفت همه‌جانبه و اقتدار یک ملت است و تنها با دستیابی به قدرت و اقتدار است که می‌توان از هویت و حیثیت و استقلال و عزت یک ملت در مقابل زورگویان و مستکبرین حفاظت کرد و منافع ملی را حفظ نمود.

هفته‌نامه افق حوزه به مناسبت هفته پژوهش، برای آشنایی هرچه بیشتر مخاطبان با نگاه معظم‌له به مقوله علم و پژوهش و پیشرفت علمی، منتخبی از بیانات ایشان درباره این موضوع را بازخوانی می‌کند.

• با اخلاق بودن از ویژگی‌های پژوهشگر

شما باید علم را دوست بدارید، ارزش بدانید، آن را برای خدا و با نیّت خالص دنبال کنید. ضمناً عزیزان من! باید به تهذیب نفس بپردازید و بنیان‌های اخلاقی را در خودتان تقویت کنید. برای یک کشور، عالم و محقق و پژوهشگر و نابغه، ثروت خیلی بزرگی است؛ اما به‌شرط اینکه در او بنیان‌های اخلاقی استوار باشد؛ وجدان اخلاقی زنده باشد؛ و الاّ آن علم به درد نمی‌خورد. بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷/۰۲/۲۲

• جهاد علمی در تحقیق و پژوهش

در علم هم باید جهادی عمل کرد. در تحصیل علم هم باید جهادی عمل کرد؛ در فعالیّت سیاسی میدانی هم، باید جهادی عمل کرد. جهاد همه‌اش به‌معنای شمشیر کشیدن و چپ و راست به این و آن زدن نیست؛ جهاد یعنی خسته نشدن؛ یعنی با فکر درست و منطقِ درست راهی را انتخاب کردن و ایمان به آن راه پیدا کردن و آن را با همه سختی‌هایش، با همه موانعش دنبال کردن و پیش رفتن. این معنای جهادی عمل کردن است. گزیده‌ای از بیانات در دیدار نخبگان و دانشجویان بسیجی مدال‌آور دانشگاه شریف، ۱۳۹۵/۱۰/۱۳

• انجام پژوهش در راستای نیاز جامعه

پژوهش اولاً مورد اهتمام قرار بگیرد، ثانیاً سمت و سوی پرداختن به نیازهای کشور را پیدا کند؛ یعنی حقیقتاً پژوهشهایی بکنیم که مورد نیاز ماست. من بارها هم در شورای‌عالی انقلاب فرهنگی به آن دوستان عرض کرده‌ام، هم شاید اینجا گفته‌ام: ما ملاک پیشرفت علمی‌مان را درج مقالات در مجلات آی.اس.آی نباید قرار بدهیم. ما نمی‌دانیم، آنچه که پیشنهاد می‌شود، تشویق می‌شود برایش، آن مقاله‌نویس احترام می‌شود، دقیقاً همان چیزی باشد که کشور ما به آن احتیاج دارد. ما خودمان باید مشخص کنیم که در باره چی مقاله می‌نویسیم، در باره چی تحقیق می‌کنیم؛ البته انعکاس در مجامع جهانی لازم است، ضروری است و انعکاس هم پیدا خواهد کرد. مقصود این است که ما پژوهش را تابع نیاز خودمان قرار بدهیم. بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۸۸/۰۶/۰۸

• مدیریت صحیح پژوهش در حوزه علمیه برای پرهیز از کارهای تکراری

امروز در حوزه علمیه قم، خوشبختانه بخش‌های تحقیقاتیِ زیادی وجود دارد که بعضی مربوط به حوزه، بعضی مربوط به خارج حوزه و بعضی مربوط به بخش‌های خصوصی است. طلاّب و فضلای جوان، کارهای تحقیقاتی انجام می‌دهند؛ اینها را باید با تدبیری، مدیریّت حوزه مکمّلِ هم کند؛ به‌طوری‌که از مجموعه این تحقیقات، یک منظومه کامل برای رصد کردن هجوم فکری و تبلیغاتی دشمن و امکان مقابله با این هجوم به وجود آید. امروز برای طلاّب، اغلبِ این تحقیقات در بخش‌های مختلف، جنبه کاربردی پیدا خواهد کرد. باید طوری انتخاب شود که هر کس می‌خواهد یک مجموعه کاریِ تحقیقاتی درست کند، با مدیریّت حوزه مشورت کند؛ با او در میان بگذارد؛ توصیه او را به‌طور الزامی بپذیرد و آنها بدانند، چه‌کار می‌کنند. یک نگاه کلّیِ به برنامه و کار تحقیق در حوزه باشد؛ کارهای تکراری و بیهوده و بی‌فایده وارد مسئله تحقیقات نشود و وقت‌های حوزه را از بین نبرد. این کار بسیار لازمی است. بیانات در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه، ۱۳۷۹/۰۷/۱۴

• تربیت محقق برای نوآوری در علوم حوزوی

افرادی را آماده داشته باشند برای تحقیق و تدقیق و نوآوری در همان مسائلی که امروز در خود حوزه‌های علمیّه مطرح است؛ مثل مسائل فلسفه اسلامی، مثل مسائل فقه اسلامی، مثل مسائل اصول اسلامی؛ که بعضی از این مباحث اصولی ما که در مباحث الفاظ و غیره آنها را مطرح می کنیم، امروز جزء مسائل بسیار مهمی است که در مجموعه‌های فلسفی دنیا مطرح می‌شود. درباره همین‌ها تحقیق و نوآوری کنند. بیانات در آغاز درس خارج فقه، ۱۳۷۹/۰۶/۲۰

• پرسش‌زا بودن علم در حوزه‌های علمیه

مسئله این است که اساس حوزه برای علم است... ما می‌گوییم کام حوزه علمیه با علم برداشته شده است. پس علم، بافت حقیقی و پایه حقیقی و هویت حقیقی این حوزه را تشکیل می‌دهد. حوزه‌های علمیه همه‌جا این‌جورند؛ مخصوص حوزه علمیه قم که نیست؛ یعنی حوزه علم‌محور است. علم‌محور بودن لوازمی دارد؛ باید به این لوازم ملتزم شد. یکی از چیزهایی که لازمه علم‌محور بودن است، این است که مجموعه علم‌محور، پرسش زاست، پرسش‌آفرین است. وقتی بحث علمی مطرح است، سؤال مطرح است، با سؤال باید با روی باز مواجه شد؛ همچنان‌که در سنت علمی سلف ارجمند ما هم، این نکته وجود داشته است. بیانات در دیدار جمعی از اساتید و فضلا و طلاب نخبه حوزه علمیه قم، ۱۳۸۹/۰۸/۰۲

دبیر شورای‌عالی حوزه علمیه قم

باید به سمت آموزش پژوهش‌محور حرکت کنیم

آیت‌الله سیدهاشم حسینی بوشهری، در دیدار معاون پژوهش و مدیران پژوهشی حوزه‌های علمیه، گفت: در دورانی به سر می‌بریم که انتظارها از حوزه‌های علمیه چندین برابر شده است و از حوزه انتظار می‌رود، نظامات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... را بر اساس مسائل مورد نیاز نظام تدوین کند.

وی در ادامه افزود: درست است که پژوهش، در حقیقت نتیجه یک آموزش است و انسانی که آموزش می‌بیند، برای کار پژوهشی توانمند می‌شود؛ ولی واقعیت مطلب این است که هر تحولی که امروز در دنیای معاصر اتفاق می‌افتد و هر نگاه نو و اختراع جدید در سایه کارهای عمیق پژوهشی است که بشر را به رشد و تعالی می‌رساند. وجه غالب پژوهش در راستای تسهیل زندگی بشر و رشد عقلانی و فکری اوست.

دبیر شورای‌عالی حوزه‌های علمیه، با اشاره به اهمیت پژوهش در جوامع مختلف، اظهار کرد: پژوهش از مسائل مهم در جامعه است و آنچه امروز در کشورهای توسعه‌یافته مهم است و زیربنای پیشرفت آنها را در بردارد، مسئله پژوهش است.

عضو هیئت‌رئیسه خبرگان رهبری خاطرنشان کرد: جامعه، حوزه‌های علمیه، نسل جوان و سایر اقشار جامعه نیازهایی دارند که لازم است، معاونت پژوهش با تمرکز و هم‌افزایی میان مراکز علمی و پژوهشی و بازتعریف نیازهای جامعه در راستای پاسخ‌گویی به آنها، سیاست‌گذاری و حرکت کند.

رئیس شورای‌عالی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم تأکید کرد: توجه به پژوهش در حوزه‌های علمیه، امری مهم، ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. آموزش باید پژوهش‌محور باشد. نوعاً کار اصلی حوزه‌های ما آموزشی است و پژوهش، هنوز هم در برخی از جاها مهمان ناخوانده آموزش است؛ نداشتن پژوهش همراه کار آموزشی، نقص جدی است و بسیاری از مشکلات ما به این برمی‌گردد که کار پژوهشی به‌سامان نیست.

وی در ادامه گفت: باید تکالیف پژوهشی را وارد مدارس علمیه کرده و به سمت آموزش پژوهش‌محور حرکت کنیم.

دبیر شورای‌عالی حوزه‌های علمیه، با اشاره به وضعیت پایان‌نامه‌های حوزوی و ضرورت تناسب آن‌ها با مسائل نوپیدا و البته سلف علمی، تصریح کرد: پایان‌نامه تابلوی علمیت تحقیقات حوزه‌های علمیه است که اگر قوی باشد، باعث افتخار است و اگر ضعیف باشد، مایه نگرانی است.

آیت‌الله‌سیدهاشم حسینی بوشهری، مطالعه و پژوهش را یکی از رسالت‌های مهم روحانیون و طلاب دانست و تأکید کرد: آموزش و پژوهش باید در هم تنیده و به پژوهشگران امکانات لازم داده شود تا بتوانند، اقدام لازم را انجام دهند. مسئولان حوزه به دنبال عملیاتی کردن امر پژوهش می‌باشند.

وی با بیان اینکه سرمایه‌گذاری در موضوعات مختلف بدون پژوهش در حقیقت نوعی اتلاف وقت و سرمایه است، گفت: بزرگان دین و تراث گذشته بر اساس شرایط وقت، کارهای بزرگی از خود به یادگار گذاشته‌اند و هر جا احساس نیاز می‌کردند، با پژوهش، به آن موضوع پاسخ مناسب می‌دادند که باید بگوییم: در این عرصه خوب درخشیدند و بسیار تأثیرگذار بودند.

عضو خبرگان رهبری، به برخی از آسیب‌های پژوهش اشاره کرد و افزود: عدم نیازسنجی، سطحی‌نگری، تکیه بر پژوهش فردی، شتاب‌زدگی در امر پژوهش، نوع‌گرایی و نوگریزی، ازدیاد مراکز پژوهشی، کم بودن نیروهای انسانی در امر پژوهش و عدم حمایت مالی از پژوهشگران، از جمله آسیب‌های موجود در عرصه پژوهش است.

امام جمعه قم افزود: جامعه شیعه هیچ‌گاه به‌اندازه امروز دشمن نداشته؛ چراکه امروز از نظر مکاتب سیاسی اجتماعی، جبهه بزرگی مقابل خود دارد. وی با تبریک هفته پژوهش با استناد به روایتی از امام علی علیه‌السلام که ۵ خصلت اگر نبود، همه انسان‌ها از صالحان بودند، اظهار کرد: قانع بودن به نادانی، حرص به دنیا و بندگی آن، بخل‌ورزی، ریاکاری در عمل و پنجمین مورد هم خودرأی است. نماینده مردم استان بوشهر در مجلس خبرگان رهبری، ریشه همه این ویژگی‌ها را جهل و نادانی دانست و بیان کرد: انسان در همه مراحل باید زمینه پیشرفت و کمال خود را فراهم کند؛ چراکه توقف در علم و دانش، نشان از جهل و نادانی است.

وی در پایان با بیان اینکه جهان تشییع هم دوستان و هم دشمنان فراوانی دارد، اضافه کرد: در این زمینه بار مسئولیت بزرگ بر دوش حوزه‌های علمیه از جمله روحانیت و طلاب است.

آیت‌الله اعرافی مدیر حوزه‌های علمیه

توجه به پژوهش در فعالیت‌های حوزه

• مقدمه

سپاس و ستایش خدای علیم و حکیم را که نعمت پژوهش و کشف حقایق را به ما ارزانی داشت تا همواره راه تعالی و پیشرفت علمی به‌سوی‌مان گشوده بماند. به‌لطف خداوند منان، انقلاب اسلامی در گام دوم بر مبنای (نظریه یا نظام انقلابی)، حرکت خود را در مسیر خودسازی، جامعه‌پردازی، نظام‌سازی و ساخت تمدن نوین اسلامی با شتاب بیشتری ادامه خواهد داد. حرکت در این مسیر موجد نیازها، مسائل و مشکلاتی است که حل آنها، پژوهش‌های روشمند و عمیقی را مبتنی بر مبانی و آموزه‌ها و احکام اسلامی طلب می‌کند. در این مسیر تحول‌آفرین، نتیجه پژوهش‌های بنیادین دستمایه انجام پژوهش‌های راهبردی و کاربردی برای حل مشکلات و پاسخ به نیازها می‌شود.

مدیریت حوزه در ادامه آنچه که انجام داده، با توجه به تجارب تاریخی به دو کار مهمِ طراحی منظومه فکری برای امروز و فردای حوزه و در ادامه عملیاتی شدن این طرح ها گام برداشته است. حوزه به رغم دستاوردهای بزرگ، دشواری‌ها و پیچیدگی‌های خاص خود را دارد و این سختی‌های حوزه، نشان از عظمت آن است و گاهی در مواجهه با این مشکلات به حضرت ولی عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف متوسل می شوم و کمک می خواهیم.

• نگاه جامع و بنیادی

حوزه‌های علمیه، باید بر اساس حقایق تاریخی که همواره مدافع اندیشه الهی و دینی بودند و در طول تاریخ در صف مقدم مجاهدت در راه خداوند متعال قرار داشتند، گام بردارند تا هرچه بهتر به ایفای نقش خود در این عرصه بپردازند. در این مدت، برنامه‌ها و کارهای تحولی فراوانی صورت گرفته است.

گام اول ارائه سند راهبردی بلندمدت حوزه بود، گام دوم تدوین برنامه ۵ ساله حوزه که حاوی مضامین و شاخص و برنامه‌های متعددی است و در بخش سوم، در درون برنامه‌ها و پیرامون آن، بیش از ۱۰۰ برنامه مهم داریم.

پایه‌ریزی سایت‌ها و مجلات و بهره‌گیری از دانش روز، جهت ارائه مطالب علمی، یکی از کارهای بزرگی است که در دهه‌های اخیر حوزه قم اتفاق افتاده است. حجم بالای آثار فقهی، اصولی، حدیثی، کلامی، تفسیری و ادبی در یکصد سال اخیر و در حوزه علمیه قم، گویای پیشرفت چشم‌گیر آن در این قرن است.

پرداختن به نظریات تولیدشده در جهان غرب و نقد آنها را در عصر اخیر در حوزه علمیه قم، شاهد هستیم که شامل بحث‌های مختلفی در زمینه‌هایی همچون فلسفه‌های مضاف می‌شود.

گسترش و تنوع نهادی و ساختاری در حوزه پژوهش

و راه‌اندازی پژوهشگاه‌های مختلف، یکی دیگر از دستاوردهای حوزه علمیه قم است. با توجه به برخی کمبودها و کاستی‌ها باید در کنار یکدیگر، با بهره‌گیری از منابع عمیق دینی و با استفاده از ظرفیت علما و بزرگان حوزه از مشکلات بکاهیم.

• پژوهش‌محوری رکن همه کارها

همه معاونت‌های حوزه باید پژوهش‌محور باشند و روح پژوهشی در آن‌ها دمیده بشود و این امر، وابسته به تلاش دستگاه پژوهشی است. کار معاونت پژوهش این است که از ظرفیت‌های سایرین، متناسب با نیاز پژوهشی استفاده کند و دست‌اندرکاران امر پژوهش، باید این نگاه را داشته و پای کار باشند و عملیاتی کنند؛ روح پژوهش می‌تواند در درس‌های خارج تجلی پیدا کند، برای اولین‌بار ۴۰ درس خارج به‌جز قم در دیگر شهرها و استان‌ها گسترش پیدا کرده است و این سیاست ماست و باید در این راستا، افراد نخبه پژوهشگر تربیت شوند.

پژوهش در پایان‌نامه‌ها، انجمن‌های علمی و گروه‌های علمی مورد توجه باشد؛ چراکه روح پژوهش، تحقیق و تولید است و باید در این راستا فعالیت‌ها رصد شود.

• توجه به سنت‌های اصیل حوزه

حوزه سنت‌های پژوهشی مهم و سرمایه‌های بزرگی دارد که نباید آنها را از دست بدهد؛ باید از تجربه‌های جدید در علوم، متناسب اقتضای کار استفاده شود؛ ولی دچار افراط و تفریط نشد و با هوشمندی از هر دو امر یا حکمت، بهره لازم را برد.

باید میراث تاریخی متقن و برآمده از تجربه‌های تاریخی را مهم بشماریم و افق ذهن‌مان را برای بهره‌گیری از تجربه‌های جدید گشوده داریم؛ چراکه اگر یک تعامل روان علمی را پایه‌ریزی نکنیم، از زمانه عقب می‌مانیم.

روش‌هایی اصیلی که حوزه دارد، کم نیست و بنده ۴۰ سال است که با مراکز علمی دانشگاهی ارتباط علمی دارم و ۲۰ سال به‌صورت تخصصی تدریس داشته‌ام. امروزه این سنت پژوهش که در بخشی از درس خارج حوزه وجود دارد، در دیگر مراکز علمی، کمتر قابل رؤیت است؛ البته تربیت محقق و عالم چیز کمی نیست و نباید از تجربیات علمای سلف، جهت تربیت شاگردان وارسته و فاضل غفلت کنیم.

این روش‌های پژوهشی در جای دیگر نیست. یکی از این سنت‌ها تقریر، مباحثه و گفت‌وگوهای رایج استاد و شاگرد است که باید شناخته شود؛ البته باید از تجربیات جدید نیز استفاده شود که نقش خوبی در پیشبرد اهداف دارد.

• نقش معاونان پژوهش

معاونان پژوهش استان‌ها دو نقش آسان و سخت دارند؛ کار آسان و مستقیم، فهرستی و شرح وظایفی است و به‌اندازه اعتبارتی که هست، پیش می‌رود؛ اما رسالت دومی هم هست که سخت، پنهان و غیرمستقیم است و آن، عملیات پژوهش و سرایت دادن آن رویکردها به حوزه‌ها و قلمروها و خردآموزش‌هاست و از این جهت باید همه معاونت‌ها، پژوهش‌محور باشند و روح پژوهشی در آنها دمیده بشود و این امر، وابسته به تلاش دستگاه پژوهشی است.

• ارزش هفته پژوهش

خوانش یک هفته در سال، به‌نام هفته پژوهش، نشان‌گر اهمیت والای این مقوله گران‌سنگ و نقش مهم و تأثیرگذار آن در همه عرصه‌های علمی و عملی است. هفته پژوهش فرصتی است مغتنم، برای بزرگداشت جایگاه رفیع پژوهش و پاسداشت منزلت علماء و پژوهشگران و معرفی دستاوردهای تحقیقاتی و گفت‌وگو درباره آسیب‌ها، ظرفیت‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های نظام پژوهش در حوزه و بازخوانی راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها و اقدامات.

هفته پژوهش فرصتی برای بازنگری سیاست‌گذاری و اقدام در فتح قله‌های دانش است و معاونت پژوهش باید به‌خوبی از آن استفاده کند.